

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

«Правознавство. 9 клас»

для закладів загальної середньої освіти

(автори Васильків І. Д., Кравчук В. М.)

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.07.2025 № 1043)

«Правознавство»

9 клас

Вступна частина

Модельна навчальна програма з предмета «Правознавство» (далі — Програма курсу) розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти (далі — Державний стандарт) і є складовою частиною громадянської та історичної освітньої галузі (далі — ГІО).

Навчальний предмет «Правознавство» передбачений Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОНУ № 1120 від 09.08.2024 р.) 9 класу (цикл базового предметного навчання) НУШ. Він базується на ціннісних орієнтирах, визначених пунктом 4 Державного стандарту. Компетентнісний потенціал навчального предмета «Правознавство» відповідає переліку ключових компетентностей та наскрізних умінь, передбачених пунктами 7–9 Державного стандарту, розробленого з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.).

Програма навчального предмета «Правознавство» враховує наступність між предметами і курсами громадянської та історичної освітньої галузі, зокрема зміст модельних навчальних програм «Громадянська освіта. 6–9 клас» і «Громадянська освіта. 8 клас» (автори: Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.). Програма курсу опирається на досягнуті в попередніх класах НУШ обов'язкові результати навчання та відображає засадничі ідеї Державного стандарту базової середньої освіти і концепції «Нова українська школа».

Актуальність предмета. Україна є правовою державою, в якій втілюється принцип верховенства права, забезпечується взаємна відповідальність держави й особи, гарантуються права, свободи й інтереси особи, передбачено високий рівень правової свідомості та правової культури. Тому правова освіта є важливою для виховання в здобувачів освіти усвідомленого та відповідального ставлення до своїх прав та обов'язків, формування стійкої громадянської позиції, прагнення й уміння діяти в правовому полі. Ефективне функціонування демократії неможливе без освічених громадян, які розуміють принципи правової держави, розподілу влади, виборчого процесу та інших політико-правових інститутів. Правова освіта сприяє підвищенню правової культури та громадянської відповідальності. Це особливо важливо для реалізації євроінтеграційних прагнень України в умовах російської збройної агресії. Стабільне та прогнозоване правове середовище є ключовим фактором для залучення інвестицій та розвитку підприємництва. Правова освіта відіграє важливу роль у формуванні нетерпимого ставлення до корупції. Знання законодавства, розуміння принципів доброчесності та відповідальності сприяють формуванню здатності громадян протистояти корупційним проявам у різних сферах суспільного життя. Навчання основам правознавства на базовому циклі освіти розвиває здатність аналізувати правові ситуації, критично оцінювати інформацію, аргументовано відстоювати свою позицію та знаходити правові рішення. Ці навички є цінними в особистій та професійній сферах. Якісна та актуальна правова освіта є критично важливою для

розбудови правової держави, захисту прав людини, забезпечення стабільного економічного розвитку та інтеграції України до європейської спільноти. Вона є інвестицією в майбутнє країни та запорукою її демократичного розвитку й економічного процвітання.

Мета Програми курсу узгоджується з метою ГПО та метою базової середньої освіти, закріпленою у Державному стандарті. Метою громадянської та історичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Метою шкільної правової освіти є сприяння становленню відповідальних та свідомих громадян України шляхом формування базових правових компетентностей, розуміння цінності верховенства права, поваги до закону та прав інших осіб, а також готовності до правомірної поведінки в різних життєвих ситуаціях; формування в здобувачів освіти системи правових знань, умінь і цінностей, необхідних для їхньої успішної соціалізації та активної участі в житті демократичної правової держави; усвідомленої реалізації своїх прав і обов'язків у повсякденному житті.

Мета реалізовується через виконання таких **завдань**:

- **формування базових правових знань** (надати учням / ученицям початкові знання про основні правові поняття, правові принципи та правові інституції України, зокрема про конституційні права та обов'язки, основи конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного, сімейного, трудового права);
- **розвиток розуміння верховенства права та законності** (сприяти усвідомленню учнями / ученицями важливості дотримання законів, поваги до прав людини та принципів правової держави як основи функціонування суспільства);
- **виховання поваги до прав і свобод людини та громадянина** (сприяти формуванню в учнів / учениць ціннісного ставлення до прав і свобод людини, толерантності, поваги до гідності інших осіб незалежно від їхнього походження, соціального стану, переконань тощо);
- **розвиток навичок правомірної поведінки** (навчити учнів / учениць орієнтуватися в правових ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення та діяти відповідно до закону в різних життєвих контекстах);
- **формування правової культури та активної громадянської позиції** (заохочувати учнів / учениць до усвідомленої участі в житті громади, розуміння своїх прав та обов'язків як громадян України, а також здатності до захисту власних прав та прав інших осіб у правовий спосіб);
- **розвиток критичного мислення щодо правових питань** (навчити учнів / учениць аналізувати правові норми, оцінювати правові ситуації, висловлювати власну думку щодо правових проблем та аргументувати її на основі закону);

- **ознайомлення з механізмами захисту прав** (надати учням / ученицям знання про органи державної влади та недержавні організації, до яких можна звернутися для захисту своїх прав та законних інтересів);
- **формування розуміння прав в умовах воєнної агресії** (ознайомити учнів / учениць з їхніми правами та обов'язками в умовах воєнного стану, правилами безпеки та механізмами отримання допомоги);
- **виховання патріотизму та поваги до Конституції України** (сприяти усвідомленню учнями / ученицями цінності незалежності та територіальної цілісності України, важливості дотримання Основного Закону держави);
- **формування нетерпимості до корупції та правопорушень** (виховувати в учнів / учениць негативне ставлення до корупційних проявів та будь-яких порушень закону).

Програма курсу ґрунтується на визначених Державним стандартом **ціннісних орієнтирах**, а саме:

- повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості;
- забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;
- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі;
- формування культури здорового способу життя учня;
- створення освітнього середовища без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими;
- формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;
- плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Програма курсу враховує **компетентнісний підхід**, що корелюється з ключовими компетентностями, визначеними Законом України «Про освіту» та основними положеннями Державного стандарту базової середньої освіти Нової української школи.

Можливості предмета «Правознавство» у формуванні ключових компетентностей:

	Ключові компетентності	Компоненти
1	Вільне володіння державною мовою	Уміння: читати і розуміти нормативно-правові акти, авторські публікації на правові теми; шукати інформацію та використовувати різні види джерел, формулювати та наводити обґрунтовані аргументи; володіти базовою правовою термінологією; вести аргументовану дискусію; розпізнавати мовні засоби впливу, розрізняти техніки переконування та маніпуляції; створювати українською мовою (усно і письмово) тексти на правову тематику. Ставлення: поцінування української мови як державної; зацікавленість у її розвитку; усвідомлення її як державотворчого чинника та чинника національної ідентичності; розуміння та використання мови в позитивний та соціально відповідальний спосіб.
2	Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами	Уміння: читати і розуміти науково-популярні публікації, публікації в масмедіа іноземними мовами; здійснювати пошук потрібної інформації іноземними мовами; висловлюватися в усній і письмовій формі іноземною мовою стосовно правових тем; спілкуватися з носіями інших мов для обміну правовою та іншою актуальною для суспільства інформацією. Ставлення: інтерес до інформації про розвиток правих систем інших країн; розуміння важливості вивчення іноземних мов для розширення кола спілкування та отримання правової інформації; інтерес до різних мов і міжкультурного спілкування.
3	Математична компетентність	Уміння: правильно оперувати цифровими даними; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо) та використовувати її в поясненнях; встановлювати зв'язки між фрагментами даних і джерелами різних видів; використовувати математичні методи та дані, розуміти способи маніпулювання ними. Ставлення: прагнення обирати раціональні способи вирішення правових ситуацій, можливих способів розв'язання сучасних правових проблем; розуміння важливості математичного опрацювання даних для створення науково обґрунтованих висновків.
4	Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій	Уміння: оцінювати та пояснювати взаємодію людини та довкілля у правовому полі; розкривати зміст і вплив норм авторського права у сфері технологій, технічних винаходів та наукових досягнень. Ставлення: сталий інтерес до наукових досягнень і здобутків природничих наук; раціональне використання їх у повсякденному житті.

5	Інноваційність	Уміння: генерувати нові ідеї, оцінювати їх переваги і ризики з урахуванням правових норм; пропонувати правові способи впровадження інновацій у суспільному житті. Ставлення: готовність ініціювати, критично оцінювати та юридично грамотно впроваджувати нові знання, способи діяльності, норми, що забезпечують сталий розвиток громади та суспільства.
6	Екологічна компетентність	Уміння: визначати ризики та правові наслідки впливу людини на довкілля, моделювати свою поведінку на основі чинних правових норм, критично оцінювати роль людини та держав у досягненні Цілей сталого розвитку ООН. Ставлення: готовність реагувати у правовому полі на ризики екологічних загроз; усвідомлення важливості захисту природи.
7	Інформаційно-комунікаційна компетентність	Уміння: використовувати цифрові технології для пошуку потрібної правової інформації, її добору, перевірки, впорядкування і поширення; критично оцінювати, виявляти маніпуляції правовою та актуальною для суспільства інформацією у процесі аналізу електронних медіа; дотримуватися авторського права та етичних норм у роботі з інформацією та під час онлайн-спілкування; створювати вербальні та візуальні (графіки, діаграми, фільми) повідомлення, мультимедійні презентації правового змісту, поширювати їх. Ставлення: критичне ставлення до інформації з різних джерел; відповідальне використання засобів масової інформації; задоволення пізнавального та фахового інтересу; прагнення дотримуватися правил роботи з інформацією (дотримання авторського права тощо).
8	Навчання впродовж життя	Уміння: визначати власні навчальні цілі, аналізувати процес власного навчання, відстежувати зміни у сприйнятті інформації; знаходити та опрацьовувати джерела інформації на правову тематику із застосуванням доцільних для цього методів; розуміти роль освіти, навчання для людини та суспільства; аналізувати та узагальнювати здобуту інформацію. Ставлення: відкритість до постійного самонавчання та взаємонавчання, бажання ділитися здобутими правовими знаннями з іншими особами.
9	Громадянські та соціальні компетентності	Уміння: моделювати свою поведінку як активного і відповідального члена громадянського суспільства, який знає основи права, добре обізнаний зі змістом прав людини та вміє їх захищати у правовий спосіб; формувати та обстоювати свою громадянську позицію; утримуватися від можливостей зловживати своїми правами; виявляти відповідальність, уникати негативних стереотипів та узагальнень, а також мови ворожнечі в обговоренні суспільних проблем і різних соціальних груп; брати участь у розв'язанні правових проблем; конструктивно співпрацювати з іншими особами, ініціювати або брати участь у реалізації проєктів, громадських заходів; критично оцінювати діяльність політичних партій, суспільних рухів, організацій та розуміти їхню роль у розвитку демократичного суспільства; ідентифікувати себе як члена різних спільнот, громадянина України; формулювати та обстоювати в дискусії власні

		погляди та переконання, обґрунтовуючи їх відповідність правовим нормам; конструктивно спілкуватися на правові теми; знаходити правові способи залагодження суперечностей і конфліктів; працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю з іншими особами з дотриманням норм права; розвивати правову культуру. Ставлення: усвідомлення себе відповідальним громадянином України, розуміння своїх прав і обов'язків як громадянина України та готовність їх виконувати; самоповага та повага до прав та гідності інших осіб; громадянська поведінка, що ґрунтується на почутті власної гідності та внутрішньої свободи, розвинутій правосвідомості та обстоюванні демократичних цінностей; плекання нетерпимості до корупції в усіх її проявах, розуміння неприпустимості толерування нерівності та недоброчесності; готовність відмовитися від нечесних практик під час розв'язання проблем; визнання цінності іншої особи та повага до її приватності; толерантність і готовність до взаємовигідного розв'язання соціально-політичних суперечностей; усвідомлення цінності людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки; повага до законів і традицій, досвіду інших народів, релігій та культур; толерантне ставлення до життєвої позиції іншої особи, громадської думки, особливостей соціальної поведінки, способу життя та форм самовираження інших осіб; готовність до пошуку компромісів; волонтерство, підтримка громадських проєктів та ініціатив, спрямованих на розв'язання актуальних суспільних проблем.
10	Культурна компетентність	Уміння: образно мислити та уявляти; використовувати мистецькі артефакти з розумінням їх матеріальної та нематеріальної цінності; осмислювати твори мистецтва в правовому контексті; зіставляти різні культури, їх цінності, традиції тощо; виявляти вплив належності до різних спільнот і зовнішніх чинників на формування поглядів та переконань особи; визначати та пояснювати значення належності до соціокультурної спільноти. Ставлення: повага до людини, протидія і запобігання проявам дискримінації та нерівного ставлення; цінування соціального та культурного різноманіття, пояснення його переваг і викликів у сучасному суспільстві; свідоме збереження та розвиток власної культури, повага до культур інших народів; відповідальна поведінка та піклування про пам'ятки культурної спадщини; відкритість до міжкультурного діалогу.
11	Підприємливість і фінансова грамотність	Уміння: використовувати правові знання для обрання дієвих життєвих стратегій; брати до уваги зміни в законодавстві; планувати, організовувати, реалізувати індивідуальні чи командні проєкти, оцінювати їх ефективність з урахуванням норм чинного законодавства; пояснювати вплив норм права на можливості розвитку підприємництва та фінансової сфери; враховувати правові норми в економічній діяльності; оцінювати переваги й ризики, вести перемовини. Ставлення: зважене прийняття рішень відповідно до норм права; здатність брати на себе відповідальність за результат власної та колективної діяльності, ініціативність, усвідомлення економічних та соціальних можливостей і викликів, з якими стикається суспільство; здатність приймати фінансові рішення з урахуванням можливих ризиків.

У вивченні предмета «Правознавство» **пріоритетними** є такі аспекти:

- віковідповідність, дитиноцентричність, україноцентричність;
- формування громадянської (державної), національної та культурної ідентичності;
- національно-патріотичне виховання та сприяння засвоєнню демократичних норм, цінностей і моделей поведінки як відповідальних громадян України;
- сприяння формуванню розуміння цінностей правової держави (правопорядку), поваги до Конституції та законів України, державної мови та державних символів, усвідомленню та дотриманню своїх громадянських обов'язків;
- формування практичних навичок правомірної поведінки;
- розвиток критичного мислення щодо правових питань;
- виховання поваги до прав людини та верховенства права;
- підвищення правової культури і громадянської відповідальності;
- ознайомлення з механізмами захисту прав;
- адаптація до сучасних реалій України;
- досягнення очікуваних результатів навчання через діяльність (індивідуальну, групову, самостійну, колективну, проєктну, творчу) здобувачів освіти;
- формування поваги до честі та гідності людини, до прав та свобод людини, здатності їх захищати.

Особливості організації освітнього процесу та шляхи реалізації програми.

Програма предмета «Правознавство» передбачає вивчення курсу впродовж 9 класу в обсязі, визначеному чинною Типовою освітньою програмою. Курс опирається на досягнуті впродовж 5–8 класів результати, визначені на основі вимог Додатку 18 ДСБСО для 5–6 і 7–9 класів. Програма курсу 9 класу враховує зростання умінь та інтересів учнівства, використовує можливість опертися на попередній досвід і результати навчання, зокрема з курсу громадянської освіти у 6–8 класах та, паралельно, у 9 класі.

У змістовому наповненні передбачено 13 тем, структурованих у два розділи. Доцільно проводити два підсумкові оцінювання — за темами кожного з двох розділів. Час, необхідний для вивчення певного розділу / теми, учитель / учителька визначає самостійно, орієнтуючись на конкретний клас та обставини. Для забезпечення навчального поступу здобувачів освіти та усвідомленого досягнення кращих результатів варто використовувати формувальне оцінювання. Учитель / учителька добирає з доступного в конкретних умовах асортименту видів діяльності ті, які зарекомендували себе найефективнішими й менш ресурсозатратними і забезпечують водночас досягнення передбачених програмою основних результатів та формування наскрізних ключових компетентностей. На бажання вчителя / вчительки, в рамках розділів

можна використовувати кредитно-накопичувальну систему оцінювання досягнень або ж здійснювати поточне оцінювання усних відповідей, письмових завдань, практичних вправ, самостійних робіт, індивідуальних та групових проєктів, досліджень, есеїв тощо. Серед видів діяльності, запропонованих у правому стовпці основної частини Програми, є найбільш загальні варіанти, які вчитель / вчителька може конкретизувати залежно від змісту теми й орієнтирів для оцінювання. Так само вчитель / вчителька визначає форму представлення результатів учнівських досліджень / практичних вправ, зокрема: есей, схему, таблицю, постер, колаж, вебпродукт, відеоролик, презентацію, тези, повідомлення. Важливо на кожному навчальному занятті створювати умови для практичної (самостійної чи колективної, у парах / групах) діяльності здобувачів освіти. Тематику творчих / проєктних робіт учитель / учителька формулює самостійно з урахуванням запитів учнівства, змісту розділу / теми та диференційованого підходу. Пропозиції тем учнівських проєктів розміщено в основній частині програми наприкінці кожного розділу. Певні творчі / проєктні роботи, підготовка і виконання яких є затратними в часі, але демонструють досягнення значної кількості очікуваних результатів, можуть бути оцінені за групами загальних результатів як підсумкові, але про це здобувачі освіти мають бути повідомлені заздалегідь. Резервні години можна використати на розсуд учителя / учительки: для практичних занять / захисту проєктів / зустрічей з представниками правничих професій тощо. Такі окремі навчальні заняття варто проводити наприкінці вивчення кожного розділу, а за наявності навчального часу — додатково наприкінці курсу.

Досягнення очікуваних результатів навчання, реалізація компетентнісного та змістового потенціалу курсу забезпечується шляхом: а) поєднання зусиль педагога і здобувачів освіти; б) використання підручника та ресурсних матеріалів (нормативно-правових актів, інформаційних ресурсів, додаткової літератури та методичних матеріалів до курсу); в) використання можливостей інтернету та індивідуальної творчої роботи, проєктної колективної та самостійної діяльності, виконання практичних завдань; г) поєднання компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до організації навчальної діяльності.

Предмет «Правознавство» має практичну спрямованість, тож у процесі навчання варто відводити достатньо часу на розв'язання правових ситуацій, аналіз кейсів, набуття практичних навичок з пошуку джерел права та роботи з ними. Важливими є вміння знаходити чинні нормативно-правові акти і необхідні правові норми, виражені в статтях нормативно-правових актів, а також коректно їх використовувати для вирішення правових ситуацій. Сприятиме зростанню інтересу до правознавства інтерактивність та залучення учнів до дискусій, рольових ігор, мозкових штурмів, проєктної діяльності, створення презентацій, інфографіки, коміксів на правову тематику. Необхідно врахувати, що ряд тем, які вивчалися у 6—8 класах у рамках курсу «Громадянська освіта», тісно пов'язані з правовою тематикою і слугують опорою для вивчення правознавства у 9 класі, а теми з громадянської освіти, розраховані на 9 клас, доповнюють запропонований курс і формують цілісну систему правових знань та вмінь. У 9 класі доцільно синхронізувати вивчення громадянської освіти і правознавства, використавши наведену нижче у Програмі курсу пропозицію синхронізації тем.

Теми курсу “Громадянська освіта. 6–9 клас”, що слугують опорою для вивчення правознавства в 9 класі

<i>Клас</i>	<i>Розділ</i>	<i>Зміст теми (фрагмент змісту теми)</i>
6	Розділ І. Культура. Суспільство. Людина.	Тема 4. Що навколо нас? Норми та правила. Права і обов’язки.
6	Розділ ІІ. Мистецтво жити в суспільстві.	Тема 8. Для чого людям потрібна держава? Що таке влада? Як здійснюється державна влада? Що таке адміністративний устрій? Тема 9. Що означає мати громадянство? Поняття «громадянин» у давнину і в сьогоденні. Чим різняться громадяни держави і її населення? Чому громадяни мають не лише права, а й обов’язки?
7	Розділ І. Культура. Суспільство. Людина.	Тема 2. Права і свободи людини. Права людини: історичний екскурс. Класифікація прав людини та приклади (особисті (фізичні, громадянські) права людини; політичні права; соціальні та економічні права; культурні права, екологічні права). Свобода світогляду і віросповідання. Єдність прав і обов’язків.
7	Розділ ІІ. Мистецтво жити в суспільстві.	Тема 4. Родина як мінісуспільство. Сім’я і шлюб. Подружжя. Батьківство і материнство. Родинні цінності і правила. Захист сім’ї в суспільстві і державі. Тема 5. Дитина — маленька людина. Поняття прав дитини. Право дітей на соціальний, правовий, економічний захист. Тема 6. Громада. Культурні та екологічні права й обов’язки людини і громадянина.
7	Розділ ІІІ. Мистецтво жити в державі.	Тема 8. Державні органи влади та їх функції. Верховна Рада України. Кабінет Міністрів України. Президент України. Місцеві державні адміністрації в системі державного управління. Тема 9. Місцеве самоврядування. Що таке місцеве самоврядування? Як формуються органи місцевого самоврядування? Якими є завдання і можливості органів місцевого самоврядування?
8	Розділ ІІІ. Мистецтво жити в державі.	Тема 7. Громадянське суспільство і держава. Сутність громадянського суспільства та його інститути. Поняття і ознаки держави. Форми держави. Функції держави. Належність до громадянства України. Тема 8. Демократичні цінності та інститути. Суть і цінності демократії. Державна влада в демократичній державі. Електронне урядування в Україні. Партисипативна демократія — демократія участі. Інститути безпосередньої демократії в Україні: загальна характеристика. Свобода асоціації. Онлайн-сервіси, платформи та інструменти електронної демократії. Тема 9. Право як нормативний регулятор суспільних відносин. Поняття про право та його джерела. Право і закон. Система права, основні галузі права. Правовідносини. Правова держава. Характеристика правової держави, демократія як її основа.

		Тема 10. Права, свободи та законні інтереси людини як ціннісний вимір громадянського суспільства і правової держави. <i>Поняття про права, свободи та законні інтереси людини. Концепція прав людини: витоки, ключові цінності, еволюція (генеза). Охорона й захист людської гідності. Рівність. Справедливість. Права людини в умовах правового режиму воєнного стану. Міжнародне гуманітарне право та права людини.</i>
9	Розділ II. Мистецтво жити в суспільстві.	Об'єднання громадян. <i>Громадські організації та політичні партії в Україні. Молодіжні та дитячі організації в Україні.</i>
9	Розділ III. Мистецтво жити в державі.	Взаємодія з органами влади. <i>Поняття і види звернень громадян. Вимоги до оформлення, порядок і терміни розгляду звернень громадян. Електронні петиції.</i> Ми — майбутні виборці. <i>Виборні та призначувані органи влади. Активне і пасивне виборче право. Принципи виборчого права. Види виборчих систем. Законодавство України про вибори.</i> Захист прав людини. <i>Способи захисту прав. Як держава забезпечує захист прав людини? Роль міжнародних організацій у захисті прав людини.</i>
9	Розділ IV. Мистецтво спілкування.	Спілкування та сучасні виклики. <i>Інтернет і право. Кібербезпека, авторське право, захист персональних даних. Академічна доброчесність. Плагіат.</i>

Структура змістової частини програми навчального предмета «Правознавство»

<i>Розділ програми</i>	<i>Теми</i>	<i>Змістове наповнення тем</i>
Розділ 1. Право, держава і суспільство (основи теорії права і держави та публічного права)	Тема 1. Світ юриспруденції: знайомство з основами	Вступ. Витоки юриспруденції. Юридична наука та юридична практика. Юридичні професії. Право і закони в житті людини і суспільства. Історичні приклади виникнення писаного права.
	Тема 2. Держава і громадяни	Ознаки держави. Становлення суверенітету держави. Етапи становлення української державності. Конституційні права і обов'язки громадян України.
	Тема 3. Конституція як вершина у піраміді нормативно-правових актів	Нормативно-правові акти як основні джерела права в Україні, їх система. Закон. Конституція України — Основний Закон держави. Основні засади державного ладу за Конституцією України.
	Тема 4. Державний механізм від столиці до громади	Державна влада. Апарат держави. Органи державної влади. Місцеве самоврядування. Способи формування органів державної влади і місцевого самоврядування.
	Тема 5. Правовідносини і юридичні факти. Протиправні діяння	Правовідносини. Суб'єкти і об'єкти правовідносин. Зміст правовідносин. Юридичні факти. Правопорушення та його ознаки. Склад правопорушення.
	Тема 6. Юридична відповідальність за протиправні діяння	Юридична відповідальність та її види. Юридична відповідальність від звичаєвого до сучасного права (оглядово). Відповідальність за окремі правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану. Обставини, що виключають протиправність діяння.

	Тема 7. Особливості юридичної відповідальності за кримінальні правопорушення і адміністративні проступки	Адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність. Кримінальне правопорушення. Кримінальна відповідальність. Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.
Розділ 2. Юридична абетка повсякдення (основи приватного права)	Тема 8. Загальні положення цивільного права. Зобов'язання	Становлення цивільних правовідносин. Цивільна правосуб'єктність. Зобов'язання. Правочин. Види договорів. Договірна і позадоговірна відповідальність. Сучасні цифрові правочини. Майнові права в умовах воєнного стану.
	Тема 9. Права власників і споживачів	Власність. Право власності і його захист. Захист прав споживачів. Права споживача в інтернеті. Захист авторських прав.
	Тема 10. Спадкування	Спадкування за законом і за заповітом. Спадщина. Порядок спадкування.
	Тема 11. Загальні положення сімейного права	Сім'я. Шлюб. Реєстрація й розірвання шлюбу. Права й обов'язки подружжя. Взаємні права й обов'язки батьків і дітей.
	Тема 12. Загальні положення трудового права	Право на працю. Трудовий договір. Робочий час і час відпочинку. Оплата праці. Матеріальна відповідальність. Дисциплінарна відповідальність. Трудові правовідносини в умовах воєнного стану.
	Тема 13. Діти як учасники окремих видів правовідносин	Неповнолітні як учасники договірних правовідносин. Власність неповнолітніх. Емансипація. Праця неповнолітніх. Діти в інтернеті: захист приватності в публічному цифровому просторі.

Пропозиція синхронізації тем курсів “Громадянська освіта” і “Правознавство” в 9 класі

Предмет, розділи	Теми
Громадянська освіта Розділ І. Культура. Суспільство. Людина.	Тема 1. Культурні та соціальні аспекти взаємодії в суспільстві. <i>Різноманітність культур. Вплив культурних відмінностей на взаємини між соціокультурними спільнотами. Релігійні та конфесійні особливості. Повага до звичаїв і традицій інших спільнот.</i> Тема 2. Як людина може змінити світ? <i>Роль індивіда в суспільстві. Громадянська відповідальність. Участь у громадських справах. Добрі практики.</i> Тема 3. Кошти і справи. <i>Що таке державний бюджет? Як держава фінансує свої програми і проєкти? Роль податків у фінансуванні держави. Як формується місцевий бюджет? Меценати і спонсори. Що таке підприємницька діяльність?</i>
Правознавство Розділ 1. Право, держава і суспільство.	Тема 1. Світ юриспруденції: знайомство з основами. Вступ. Витоки юриспруденції. Юридична наука та юридична практика. Юридичні професії. Право і закони в житті людини і суспільства. Історичні приклади виникнення писаного права. Тема 2. Держава і громадяни. Ознаки держави. Становлення суверенітету держави. Етапи становлення української державності. Конституційні права і обов'язки громадян України. Тема 3. Конституція як вершина у піраміді нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти як основні джерела

	права в Україні, їх система. Закон. Конституція України — Основний Закон держави. Основні засади державного ладу за Конституцією України. Тема 4. Державний механізм від столиці до громади. Державна влада. Апарат держави. Органи державної влади. Місцеве самоврядування. Способи формування органів державної влади і місцевого самоврядування. Тема 5. Правовідносини і юридичні факти. Протиправні діяння. Правовідносини. Суб'єкти і об'єкти правовідносин. Зміст правовідносин. Юридичні факти. Правопорушення та його ознаки. Склад правопорушення. Тема 6. Юридична відповідальність за протиправні діяння. Юридична відповідальність та її види. Юридична відповідальність від звичаєвого до сучасного права (оглядово). Відповідальність за окремі правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану. Обставини, що виключають протиправність діяння. Тема 7. Особливості юридичної відповідальності за кримінальні правопорушення і адміністративні проступки. Адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність. Кримінальне правопорушення. Кримінальна відповідальність. Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.
Громадянська освіта Розділ II. Мистецтво жити в суспільстві.	Тема 4. Громадські об'єднання. Волонтерство. Свобода асоціації. Громадські організації та політичні партії в Україні. Молодіжні та дитячі організації в Україні. Громадянська участь і активізм. Роль волонтерства і соціальної активності. Як знайти волонтерські можливості. Тема 5. Поняття і протидія корупції. Що таке корупція? Види корупції та її суспільна шкідливість. Виявлення, протидія і запобігання корупції. Система антикорупційних органів держави.
Громадянська освіта Розділ III. Мистецтво жити в державі.	Тема 6. Взаємодія з органами влади. Поняття і види звернень громадян. Вимоги до оформлення, порядок і терміни розгляду звернень громадян. Електронні петиції. Анонімні звернення громадян. Тема 7. Ми — майбутні виборці. Виборні та призначувані органи влади. Активне і пасивне виборче право. Принципи виборчого права. Види виборчих систем. Законодавство України про вибори. Тема 8. Захист прав, свобод та законних інтересів людини. Способи захисту прав. Як держава забезпечує захист прав людини? Система судів та правоохоронних органів: як до них звертатися? Роль міжнародних організацій у захисті прав людини.
Правознавство Розділ 2. Юридична абетка повсякдення.	Тема 8. Загальні положення цивільного права. Зобов'язання. Становлення цивільних правовідносин. Цивільна правосуб'єктність. Зобов'язання. Правочин. Види договорів. Договірна і позадоговірна відповідальність. Сучасні цифрові правочини. Майнові права в умовах воєнного стану. Тема 9. Права власників і споживачів. Власність. Право власності і його захист. Захист прав споживачів. Права споживача в інтернеті. Захист авторських прав. Тема 10. Спадкування. Спадкування за законом і за заповітом. Спадщина. Порядок спадкування. Тема 11. Загальні положення сімейного права. Сім'я. Шлюб. Реєстрація й розірвання шлюбу. Права й обов'язки подружжя. Взаємні права й обов'язки батьків і дітей. Тема 12. Загальні положення трудового права. Право на працю. Трудовий договір. Робочий час і час відпочинку. Оплата

	праці. Матеріальна відповідальність. Дисциплінарна відповідальність. Трудові правовідносини в умовах воєнного стану. Тема 13. Діти як учасники окремих видів правовідносин. Неповнолітні як учасники договірних правовідносин. Власність неповнолітніх. Емансипація. Праця неповнолітніх. Діти в інтернеті: захист приватності в публічному цифровому просторі.
Громадянська освіта Розділ IV. Мистецтво спілкування.	Тема 9. Спілкування та сучасні виклики. <i>Інтернет і право. Кібербезпека, захист персональних даних. Право інтелектуальної власності. Авторське право. Академічна доброчесність. Плагіат.</i> Тема 10. Формальне і неформальне спілкування. <i>Особливості та відмінності формального і неформального спілкування. Діловий етикет. Дрескод. Як враховувати у спілкуванні різні культурні контексти?</i> Тема 11. Мистецтво ведення переговорів. <i>Техніки розв'язання конфліктів. Основи переговорного процесу. Як підготуватися до переговорів? Як досягти згоди?</i>

Основна частина
Правознавство. 9 клас

Розділ 1. Право, держава і суспільство (основи теорії права і держави та публічного права)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Пропоновані види навчальної діяльності
<i>Учень / учениця:</i> демонструє знання перебігу подій, явищ, процесів у часі [9 ГІО 1.1.2-1] розрізняє первинні та вторинні джерела [9 ГІО 3.1.1-1] чітко формулює та висловлює судження стосовно суспільних ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ГІО 4.2.3-1] пояснює та ілюструє принцип верховенства права [9 ГІО 6.1.1-2]	Тема 1. Світ юриспруденції: знайомство з основами. Вступ. Витоки юриспруденції. Юридична наука та юридична практика. Юридичні професії. Право і закони в житті людини і суспільства. Історичні приклади виникнення писаного права.	Робота з поняттями і термінами: <i>правознавство, юридична наука, публічне право, приватне право, галузь права, юрист, юридична діяльність</i>. Систематизація прикладів трансформації форм регулювання суспільних відносин (від звичаєвих норм до кодифікованого права). Участь у зустрічі з представниками правничих професій / представниками державних органів (зокрема онлайн). Пошук інформації в інтернеті за запропонованими параметрами. Обговорення в парах чи групах зв'язку між становленням державності та необхідністю правового регулювання. Формулювання запитань щодо історичної змінності правових систем. Укладання тез, повідомлення, виступу на тему «Мої очікування від курсу „Правознавство”».
характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ГІО 5.1.4-1] визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3] розрізняє права людини і обов'язки громадянина [9 ГІО 5.2.2-3] характеризує роль Конституції України, засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні [9 ГІО 6.1.1-1] пояснює та ілюструє розподіл гілок влади [9 ГІО 6.1.1-2]	Тема 2. Держава і державний лад. Ознаки держави. Становлення суверенітету держави. Основні засади державного ладу за Конституцією України. Конституційні права і обов'язки громадян України. Етапи становлення української державності.	Робота з поняттями і термінами: <i>держава, суверенітет держави, форма держави, державний лад, демократія, конституційні права, конституційні обов'язки</i>. Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Графічна візуалізація змістових елементів теми в схемі чи таблиці («Державний лад України», «Етапи української державності».) Систематизація інформації з теми. Обговорення в парах чи групах, пошук інформації в інтернеті щодо наслідків обмеження або порушення суверенітету та прав громадян у

характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку правової культури та збереженні територіальної цілісності держави [9 ГІО 6.1.3-1]		різні історичні періоди.
визначає критерії змін у житті суспільства (з допомогою вчителя) [9 ГІО 1.2.3-2] характеризує інформацію залежно від джерела походження, часу і місця виникнення та способів поширення інформації в суспільстві [9 ГІО 3.2.2-2] обмірковує, що він може робити для утвердження культури демократії [9 ГІО 5.1.4-2] характеризує засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні, а також самоврядних територіальних спільнот, механізми їх формування та діяльності [9 ГІО 6.1.1-1]	Тема 3. Державний механізм від столиці до громади. Державна влада. Апарат держави. Органи державної влади. Місцеве самоврядування. Способи формування органів державної влади і місцевого самоврядування.	Робота з поняттями і термінами: <i>державна влада, апарат держави, принцип розподілу влади, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, орган держави, місцеве самоврядування, територіальна громада, парламент, уряд, суд, система судоустрою, президент, вибори.</i> Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Систематизація інформації, зокрема графічна, щодо державного механізму в Україні. Пошук інформації в інтернеті про вибори державних та місцевих органів влади упродовж попередніх 5–10 років. Укладання тез, повідомлення, виступу на тему: «Місцеве самоврядування у нашій громаді». Участь у зустрічі з представниками державних органів / органів місцевого самоврядування (зокрема онлайн). Знайомство із сайтами державних органів та органів місцевого самоврядування, порядком звернень та вимогами щодо написання заяв.
застосовує критерії для визначення достовірності і повноти інформації [9 ГІО 3.3.1-1] класифікує джерела інформації на підставі їх достовірності, надійності, повноти [9 ГІО 3.3.1-2] пояснює взаємозв'язок між правами / потребами та правом і законом [9 ГІО 5.2.2-3] характеризує роль Конституції України [9 ГІО 6.1.1-1] характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку	Тема 4. Конституція як вершина у піраміді нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти як основні джерела права в Україні, їх система. Закон. Конституція України — Основний Закон держави.	Робота з поняттями і термінами: <i>джерело права, нормативно-правовий акт, конституція, закон, кодекс, підзаконний нормативно-правовий акт, верховенство права.</i> Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Графічна візуалізація системи нормативно-правових актів в Україні. Систематизація інформації щодо формування конституціоналізму в Україні.

правової культури та збереженні територіальної цілісності держави [9 ГІО 6.1.3-1]		Пошук інформації в інтернеті щодо історії конституціоналізму. Обговорення в парах чи групах співвідношення права і закону. Участь у зустрічі з представниками державних органів (зокрема онлайн).
виявляє смислові зв'язки між різними фрагментами інформації та джерелами різних видів [9 ГІО 3.2.1-3] пояснює вплив конкретного вчинку і події з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного досвіду [9 ГІО 4.3.2-1] дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини [9 ГІО 5.2.2-4]	Тема 5. Правовідносини і юридичні факти. Правовідносини. Суб'єкти і об'єкти правовідносин. Зміст правовідносин. Юридичні факти.	Робота з поняттями і термінами: <i>правовідносини, склад правовідносин, фізична особа, юридична особа, правосуб'єктність, правоможність, неповнолітні, юридичний факт, дії та події.</i> Робота з текстом підручника та додатковими джерелами інформації. Графічна візуалізація складу правовідносин у схемі чи таблиці. Моделювання ситуацій з прикладами правовідносин різного змісту. Систематизація інформації щодо юридичних фактів, добір прикладів. Укладання тез, повідомлення, виступу.
виявляє смислові зв'язки між різними фрагментами інформації та джерелами різних видів [9 ГІО 3.2.1-3] пояснює вплив конкретного вчинку і події з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного досвіду [9 ГІО 4.3.2-1] дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини [9 ГІО 5.2.2-4]	Тема 6. Протиправні діяння та відповідальність за них. Правопорушення та його ознаки. Склад правопорушення. Юридична відповідальність та її види. Юридична відповідальність від звичаєвого до сучасного права (оглядово). Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння. Відповідальність за окремі правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану.	Робота з поняттями і термінами: <i>правопорушення, протиправність, склад правопорушення, деліктоздатність, осудність, умисел і необережність, юридична відповідальність.</i> Робота з текстом підручника та додатковими джерелами інформації. Моделювання ситуації з прикладами юридичної відповідальності різних видів. Систематизація інформації щодо ознак і складу правопорушення. Укладання тез, повідомлення, виступу про відповідальність за протиправні діяння. Обговорення в парах чи групах прикладів обставин, за яких юридична відповідальність не настає.

спираючись на логіку причиново-наслідкових і просторових зв'язків, прогнозує подальший перебіг подій, явищ, процесів та оцінює можливі зміни [9 ГІО 1.3.2-2] порівнює зміст історичних джерел за самостійно визначеними критеріями [9 ГІО 3.2.1-4] втілює результати пізнавальної діяльності в медіатекстах [9 ГІО 4.3.2-4] розрізняє додаткові можливості (привілеї) та обмеження за різними ознаками [9 ГІО 5.3.1-4]	Тема 7. Особливості юридичної відповідальності за кримінальні правопорушення та адміністративні проступки. Адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність. Кримінальне правопорушення. Кримінальна відповідальність. Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.	Робота з поняттями і термінами: адміністративне правопорушення (проступок), адміністративне стягнення, кримінальне правопорушення, кримінальний проступок, злочин, необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, покарання. Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій. Укладання рекомендацій / пам'яток до теми. Порівняння особливостей адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.
<i>Практичне заняття / захист проєктів / екскурсія / зустріч з представниками юридичних професій</i> <i>Підсумкове оцінювання за темами розділу</i>		
Внутрішньогалузева інтеграція. Трансформація форм регулювання суспільних відносин (від звичаєвих норм до кодифікованого права). Історична змінність правових систем. Роль держави як гаранта прав людини та розвитку політико-правової свідомості. Історичні та соціополітичні передумови становлення конституціоналізму в Україні. Конституційні документи в історії України різних історичних періодів та вирішення ними певних суспільних викликів. Історична еволюція правових підходів до протиправних діянь (форми покарання в різні епохи, зміна суспільного ставлення до окремих діянь). Пропоновані теми учнівських навчальних проєктів. «Витоки права як соціального явища». «Еволюція форм правління». «Приклади і наслідки обмеження або порушення суверенітету та прав громадян у різні історичні періоди». «Еволюція конституційного права в Україні». «Вплив закріплених у Конституції України положень про право власності / свободу слова на розвиток суспільних відносин та економіки в нашій державі». «Міське самоврядування в моїй громаді: повноваження, виклики та перспективи розвитку». «Вибори в Україні: як формуються органи державної влади та місцевого самоврядування». «Правовідносини у повсякденному житті: від уроку до суду». «Юридичні факти як підґрунтя правовідносин: аналіз реальних кейсів». «Правопорушення: від хуліганства до криміналу — як розпізнати та запобігти?». «Що таке юридична відповідальність і як вона працює в Україні?». «Самооборона чи перевищення меж? Аналіз обставин, що виключають протиправність діяння». «Правопорушення в мережі „Інтернет”: виклики та відповідальність». «Юридична відповідальність неповнолітніх: особливості та превентивні заходи». «Змінність правових норм у контексті цінностей, моралі та технологічного розвитку». «Вплив правової культури на громадське життя».		
Розділ 2. Юридична абетка повсякдення (основи приватного права)		
визначає сутність, важливість джерела інформації, його пізнавальні можливості [9 ГІО 3.2.1-1] виявляє суперечності, логічні та фактологічні	Тема 8. Загальні положення цивільного права. Зобов'язання. Становлення цивільних правовідносин. Цивільна правосуб'єктність. Зобов'язання.	Робота з поняттями і термінами: цивільне право, зобов'язання, правочин, договір, договірна відповідальність, позадоговірна відповідальність.

помилки в аргументах [9 ГІО 4.2.2-2] дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини [9 ГІО 5.2.2-4]	Правочин. Види договорів. Договірна і позадоговірна відповідальність. Сучасні цифрові правочини. Майнові права в умовах воєнного стану.	Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Візуалізація змісту договору як правової конструкції в тексті, схемі чи таблиці. Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій. Рольова гра. Моделювання правочинів, зокрема цифрових. Укладання рекомендацій / пам'яток до теми. Обговорення в парах чи групах історичних прикладів виникнення зобов'язань.
створює власний інтелектуальний продукт, дотримуючись засад академічної доброчесності [9 ГІО 3.2.2-3] пропонує (з допомогою вчителя) способи розв'язання наявних суспільних проблем, аналізує суспільний і власний досвід [9 ГІО 4.1.3-2] аналізує приклади вирішення конфліктних ситуацій [9 ГІО 6.3.1-2]	Тема 9. Права власників і споживачів. Власність. Право власності і його захист. Захист прав споживачів. Права споживача в інтернеті. Захист авторських прав.	Робота з поняттями і термінами: <i>власність, право власності, володіння, користування, розпоряджання, споживач</i> . Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Графічна візуалізація права власності, прав споживачів, авторських прав у схемі чи таблиці. Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій щодо захисту права власності. Рольова гра. Моделювання ситуації щодо прав споживачів, зокрема у сфері електронної комерції. Укладання рекомендацій / пам'яток до теми. Пошук інформації в інтернеті щодо становлення та еволюції права власності.
ставить обґрунтовані / доречні запитання до змісту зданої інформації [9 ГІО 3.2.1-2] розпізнає тенденційну інформацію [9 ГІО 4.2.2-1] обґрунтовує необхідність попри життєві обставини доброчесно та у правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2] аналізує приклади вирішення конфліктних ситуацій [9 ГІО 6.3.1-2]	Тема 10. Спадкування. Спадкування за законом і за заповітом. Спадщина. Порядок спадкування.	Робота з поняттями і термінами: <i>спадкування, спадкодавець, спадкоємець, спадщина, заповіт, черги спадкування, спадковий договір</i> . Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій щодо спадкування за законом і за заповітом. Моделювання ситуації спадкування, спадкового договору. Укладання рекомендацій / пам'яток, створення візуалізації за темою «Порядок спадкування».

передбачає зміни в різних галузях суспільного життя, прогнозує пов'язані з ними ризики і переваги [9 ГІО 1.3.2-3] формулює запитання стосовно взаємодії суспільно-історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей, робить припущення щодо їх впливу на суспільство [9 ГІО 4.1.1-2] обґрунтовує необхідність попри життєві обставини добросовісно та у правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2]	Тема 11. Загальні положення сімейного права. Сім'я. Шлюб. Реєстрація й розірвання шлюбу. Права й обов'язки подружжя. Взаємні права й обов'язки батьків і дітей.	Робота з поняттями і термінами: <i>сім'я, шлюб, подружжя, шлюбний договір, аліменти</i>. Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій. Рольова гра. Моделювання ситуації щодо невиконання взаємних прав і обов'язків батьків і дітей, подружжя. Укладання рекомендацій / пам'яток щодо прав і обов'язків подружжя. Обговорення в парах чи групах юридичних аспектів укладення і розірвання шлюбу.
на основі аналізу джерела ідентифікує події та явища політичної, соціальної, економічної, культурно-інтелектуальної історії, історії повсякденності тощо [9 ГІО 3.2.2-1] використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики минулих і сучасних суспільних подій, явищ, процесів [9 ГІО 4.2.1-2] аналізує приклади вирішення конфліктних ситуацій [9 ГІО 6.3.1-2]	Тема 12. Загальні положення трудового права. Право на працю. Трудовий договір. Робочий час і час відпочинку. Оплата праці. Матеріальна відповідальність. Дисциплінарна відповідальність. Трудові правовідносини в умовах воєнного стану.	Робота з поняттями і термінами: <i>право на працю, роботодавець, працівник, трудовий договір, робочий час, час відпочинку, заробітна плата, трудова дисципліна, матеріальна відповідальність, дисциплінарна відповідальність</i>. Робота з текстом (фрагментами тексту) нормативно-правового акта. Графічна візуалізація понять «робочий час», «час відпочинку», «оплата праці» в схемі чи таблиці. Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій. Рольова гра. Моделювання ситуацій, за яких може наставати матеріальна / дисциплінарна відповідальність. Укладання рекомендацій / пам'яток до теми «Трудовий договір». Обговорення в парах чи групах поняття «трудова дисципліна».
за самостійно визначеними критеріями добирає інформацію для виконання завдання, аргументує свій вибір [9 ГІО 3.1.2-1] використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики минулих і сучасних суспільних подій, явищ, процесів [9 ГІО 4.2.1-2]	Тема 13. Діти як учасники окремих видів правовідносин. Неповнолітні як учасники договірних правовідносин. Власність неповнолітніх. Емансипація. Праця неповнолітніх. Діти в інтернеті: захист приватності в	Робота з поняттями і термінами: <i>емансипація, опіка, піклування, приватність</i>. Робота з текстом підручника та додатковими джерелами інформації. Графічна візуалізація поняття «власність неповнолітніх» у схемі чи таблиці.

розрізняє додаткові можливості (привілеї) та обмеження за різними ознаками [9 ГЮ 5.3.1-4]	публічному цифровому просторі.	Аналіз кейсу, розв'язання юридичних ситуацій. Рольова гра. Моделювання ситуацій емансипації. Укладання рекомендацій / пам'яток до теми «Захист приватності в публічному цифровому просторі».
<i>Практичне заняття / захист проєктів / екскурсія / зустріч із представниками юридичних професій</i> <i>Підсумкове оцінювання за темами розділу</i>		
Внутрішньогалузева інтеграція. <i>Історичний та соціокультурний контексти формування правовідносин. Динаміка еволюції форм власності (від колективної до приватної). Становлення права власності в різні історичні епохи (римське право, феодальне право, постсоціалістичні трансформації тощо). Права споживачів: від середньовічних ярмарків до сучасних інтернет-магазинів. Традиції, трансформації та правове регулювання шлюбу та сім'ї в Україні. Історичні випадки емансипації та розвиток розуміння власності неповнолітніх. Еволюція зобов'язань, правочинів та договорів в українському суспільстві від давнини до наших днів.</i> Пропоновані теми учнівських навчальних проєктів. <i>«Етапи розвитку договірного права — від звичаєвих угод до сучасних цифрових правочинів». «Еволюція правового регулювання майнових відносин та значення цивільного права у структурі суспільства». «Виклики сучасних цифрових правочинів, пов'язані з електронною комерцією, діджиталізацією та безпекою персональних даних». «Роль споживчих та екологічних рухів у посиленні правового захисту споживачів». «Природа та значення прав власників і споживачів у сучасному суспільстві». «Порушення прав у сфері e-commerce». «Захист авторських прав». «Історичний погляд на участь неповнолітніх та жінок у договірних відносинах». «Власність та її захист у різні історичні періоди України». «Майнові права жінок / дітей у минулому і сьогоденні». «Розвиток систем оплати праці та матеріальної / дисциплінарної відповідальності працівників».</i>		

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Декларація прав дитини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=331>
3. Загальна декларація прав людини: ухвалена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ухвалена в Римі 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Конвенція про права дитини: ухвалена 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ухвалений 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
8. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
9. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: ч.1 (статті 1 - 212-24) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> ч. 2 (статті 213–330) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
13. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
14. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
15. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
16. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
17. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
19. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
20. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
21. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
22. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
23. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> *(Набере чинності не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану)*

24. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> *(Втратить чинність не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану)*
25. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
26. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
27. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
28. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
29. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
30. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>
31. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
32. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
33. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
34. Про охорону праці: Закон України 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
35. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#Text>
36. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
37. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 2 травня 2023 року № 3077-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text> *(Набере чинності не раніше ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні)*
38. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> *(Втрадить чинність не раніше ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні)*
39. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
40. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
41. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10 серпня 2023 року № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#n70>

42. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

Підручники, посібники, інша література:

43. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
44. Дзера О. В., Бондар Т. В. Сімейне право України : Підручник. Київ : Юрінком Інтер. 2023. 520 с.
45. Конституційне право України : підручник. Вид. 10-те (ювілейне): перероб. та доп. Ужгород: РІК-У, 2020. 504 с.
46. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/489959_0.pdf
47. Козюбра М. І. Преамбула. Конституція України: науково-практичний коментар / Ю. Г. Барабаш [та ін.]; за ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина. Київ: ВАІТЕ, 2024. 1176 с.
48. Корнєєв Ю. Трудове право України : навчальний посібник. Київ, 2020. 112 с.
49. Кравченко І. Трудове право України : практикум. Київ, 2020. 476 с.
50. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. 3-є вид., змін. й доп. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 524 с.
51. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 3-тє вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
52. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
53. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-тє вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2020. 584 с.
54. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.
55. Кухарев О. Спадкове право України : підручник. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
56. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство : навчальний посібник. 3-тє видання. К.: ЦУЛ, 2020. 184 с.
57. Основи правознавства : навч. посіб. для здобувачів освіти неюрид. спец. / уклад.: С. Є. Булавина, Ю. П. Крисюк, О. М. Юхимюк; за заг. ред. д. ю. н., проф. М. М. Яцишина. 3-тє вид., зі змінами та доповн. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 196 с.
58. Основи правознавства: навч. посіб. / Ю. І. Кругул, Л. М. Шестопалова, В. В. Ладиченко та ін.; за ред. Ю. І. Кругула. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 528 с.
59. Парасюк М. В., Парасюк В.М., Грабар Н.М. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях) : навч. посіб. Львів: Растр-7, 2020. 364 с. URL: <https://bit.ly/3ES6tdS>
60. Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. 2-ге видання. Київ: КНТ, 2022. 382 с.

61. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://bit.ly/3waBwdv>
62. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 1 січ. 2020 р. / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 552 с.
63. Теорія держави і права : навчальний посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, Я. О. Тицька, Н. В. Атаманова, Н. Б. Арабаджи. Одеса, Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.
64. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://bit.ly/3QSTxEL>
65. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: 2022. 376 с.
66. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки : науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. Київ. 2021. 266 с.
67. Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р. : науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. М. Калітенко. Київ: Норма права, 2023. 1424 с.
68. Цивільне право. Особлива частина : навч. посіб. / О. Е. Аврамова, Е. В. Вакулович, А. С. Горбенко та ін.; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя, О. Є. Кухарева. Харків: ХНУВС, 2023. 420 с.
69. Цивільне право України (частина загальна): підручник / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Екус, 2024. 568 с.

Інформаційні ресурси:

70. Демократична школа. Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства : практичний посіб. / за заг. ред. Олени Шинаровської. URL: <https://theewc.org/content/uploads/2020/02/Tool-for-Democratic-School-Development-web-Ukrainian.pdf>
71. Електронний кабінет громадянина. Цифрові сервіси. URL: <https://itd.rada.gov.ua/idsrv>
72. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
73. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
74. Живемо в демократії : навчальні матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. URL: <https://www.living-democracy.com/uk/>
75. Компас : посібник з освіти з прав людини за участю молоді / за ред. П. Брандер, Е. Кін та ін. / Рада Європи, 2020. 490 с. URL: <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>
76. Культура й практика викладання прав людини: поради, вправи, симуляційні ігри : методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проєкту «SIMschool — симуляційні ігри для вивчення прав людини», що реалізується ГО «CRISP» і ГО «ЕдКемп Україна» у партнерстві з Європейським Союзом. Х.: Вид-во «Дім Реклами», 2021. 220 с. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1YjvHkEV-Df1e-k41nZZL8HH9846N5rZP>
77. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського URL: <https://www.nbuv.gov.ua>
78. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/>
79. Офіційний веб-портал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/>
80. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua>